RECENZJE

PRZEGLĄD SEJMOWY

nr 5(160)/2020, s. 221–228; <https://doi.org/10.31268/PS.2020.73>

W kręgu badań nad dziejami emigracyjnego parlamentaryzmu

Depozyt Niepodległości. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie (1939–1991)

Red. Zbigniew Girzyński, Paweł Ziętara,
Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, s. 442

Recenzowana publikacja ma charakter materiałów konferencyjnych, stanowiących pokłosie zorganizowanej w 2016 r. w Warszawie konferencji „Depozyt Niepodległości. Rada Narodowa RP na uchodźstwie (1939–1991)”. Tom składa się z 18 artykułów, zamieszczonych w porządku chronologiczno-problemowym, poświęconych wybranym zagadnieniom z historii polskiego parlamentaryzmu na emigracji w czasie II wojny światowej oraz w okresie powojennym. Autorzy poruszyli w swych artykułach różne aspekty działalności Rady Narodowej RP, m.in. kwestię udziału mniejszości narodowych w pracach quasi-parlamentu, charakterystykę osobistości emigracyjnego parlamentaryzmu czy też wybrane elementy „praktyki parlamentarnej”. Praca nie ma charakteru syntezy, lecz jest rozwinięciem bądź uzupełnieniem dotychczasowego stanu badań nad działalnością emigracyjnych instytucji quasi-parlamentarnych.

SŁOWA KLUCZOWE: parlament, parlamentaryzm, Rada Narodowa, emigracja

In the field of research on the history of parliamentarianism in exile

The Deposit of Independence. National Council of the Republic of Poland in Exile (1939–1991)

Eds. Zbigniew Girzyński, Paweł Ziętara,
Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018, p. 442

The reviewed publication contains post-conference materials, presented during the conference held in 2016 in Warsaw, entitled “The Deposit of Independence. National Council of the Republic of Poland in Exile (1939–1991)”. The volume consists of 18 articles, published in chronological and topical order, devoted to the selected issues of the history of the Polish parliamentarianism in exile during World War II and in the post-war period. The authors of the articles discussed various aspects of the activities of the National Council of the Republic of Poland in Exile, such

as the participation of national minorities in the work of the quasi-parliament, biographies of the chosen parliamentarians, or the selected elements of “parliamentary practices”. This publication is not a synthesis but it supplements and develops the current state of research on the activities of the Polish quasi-parliamentary institutions in exile.

KEY WORDS: Parliament, parliamentarianism, National Council, exile

Polskie uchodźstwo wojenne w czasie II wojny światowej, a następnie powojenna emigracja niepodległościowa na Zachodzie, przyjmując legalistyczną formułę „państwa na wychodźstwie”, stanęły przed koniecznością zapewnienia ciągłości najważniejszych organów państwowych II RP. Ciągłość władzy państwowej nie obejmowała jednakże legislatywy. 2 listopada 1939 r. prezydent Władysław Raczkiewicz wydał — z przyczyn przede wszystkim politycznych — zarządzenie o rozwiązaniu Sejmu i Senatu. Pośrednim, ale trwałym rozwiązaniem było stworzenie na okres wojny pozakonstytucyjnego organu, który w określonym zakresie i w warunkach podyktowanych pobytem na uchodźstwie przejąłby kompetencje izb ustawodawczych. Po kilkutygodniowych dyskusjach prezydent wydał 9 grudnia 1939 r. dekret o powołaniu Rady Narodowej (jeszcze w 1939 r. zmieniono nazwę na Rada Narodowa RP). Ten quasi-parlamentarny organ opiniotwórczy rządu i Prezydenta RP — pomimo wielokrotnie zmienianych podstaw prawnych, niedemokratycznego sposobu powoływania członków, niejasnych kompetencji oraz braku rzeczywistych związków z przedwojennym Sejmem — okazał się zaskakująco trwałą instytucją „polskiego Londynu”. Rada Narodowa RP, funkcjonująca w latach 1939–1945, a następnie wskrzeszona jako przedstawicielstwo „narodu na wygnaniu” w 1949 r., kontynuowała swą działalność aż do 1991 r. (w okresie rozbitcia emigracji w latach 1954–1972 jako Rada Rzeczypospolitej Polskiej), będąc sformalizowaną reprezentacją tych środowisk emigracji politycznej, które uznawały autorytet Prezydenta i Rządu RP na uchodźstwie. Z czasem uległa zresztą procesowi częściowej demokratyzacji (objęcie części mandatów procedurą wyborów), zyskując — zwłaszcza po zjednoczeniu emigracji w 1972 r. — pewną reprezentatywność, a nawet cechy wygnańczego Sejmu¹.

Rada Narodowa RP doczekała się kilku opracowań, z których należy wymienić przede wszystkim monografię autorstwa Romana Turkowskiego i Eugeniusza Duraczyńskiego². Na temat różnych aspektów emigracyjnego parlamentaryzmu, także rozpatry-

¹ Szerzej na ten temat *vide* P. Gotowiecki, *Rada Narodowa RP — Sejm na wygnaniu czy polityczna reprezentacja Polaków na Zachodzie?*, [w:] *Życie i działalność Prezydenta RP na uchodźstwie Kazimierza Sabbata na tle misji polskiej emigracji niepodległościowej na Zachodzie*, red. P. Gotowiecki, Ostrowiec Świętokrzyski 2015.

² E. Duraczyński, R. Turkowski, *O Polsce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1997; R. Turkowski, *Parlamentaryzm polski na uchodźstwie 1945–1972 w okresie rozbitcia emigracji politycznej w Londynie*, Warszawa 2001; *idem*, *Parlamentaryzm polski na uchodźstwie 1973–1991 po zjednoczeniu emigracji polskiej w Londynie*, Warszawa 2002.

wanego w szerszym kontekście politycznych dziejów uchodźstwa niepodległościowego, pisali m.in. Jacek Krzysztof Danel, Andrzej Friszke, Dariusz Górecki, Grzegorz Kulka czy Edward Sołtys³. Rosnące zainteresowanie problematyką emigracji niepodległościowej, w tym rozwój badań biograficznych dotyczących elity politycznej „polskiego Londynu”, powodują jednak, że pionierskie prace poświęcone quasi-parlamentowi wymagają po blisko dwóch dekadach aktualizacji.

Taki też cel przyświecał autorom najnowszej publikacji poświęconej ponad 50-letnim dziejom zasłużonej emigracyjnej instytucji. Opracowanie *Depozyt niepodległości. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie (1939–1991)* pod redakcją naukową Zbigniewa Girzyńskiego i Pawła Ziętary (Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2018) stanowi pokłosie konferencji zorganizowanej w 2016 r., w 25. rocznicę zakończenia prac Rady Narodowej RP. Książka ma charakter typowych materiałów konferencyjnych — na ponad 400 stronach opublikowanych zostało w układzie chronologiczno-tematycznym 18 artykułów dotyczących różnych aspektów funkcjonowania emigracyjnego quasi-parlamentu. Autorzy, wśród których dominują badacze o uznanym dorobku i autorytecie naukowym, przybliżyli w swych tekstach m.in. obszary zainteresowań Rady Narodowej, kwestię udziału mniejszości narodowych w pracach Rady, charakterystykę osobistości emigracyjnego parlamentaryzmu oraz wybrane elementy „praktyki parlamentarnej”. Publikacja została opatrzona zbiorczą bibliografią oraz indeksem osobowym.

Materiały konferencyjne — taka ich wada i zaleta jednocześnie — stanowią na ogół *cicer cum caule*, mieszcząc w obszernych zazwyczaj tomach zarówno teksty wartościowe, a nawet naukowe perełki, jak i treści wtórne, badawczo mniej wnoszące do omawianej problematyki. *Depozyt Niepodległości...* nie wyróżnia się znacząco pod tym względem, zawierając i nowatorską perspektywę, i nieco powtórzeń.

Pierwszych sześć artykułów poświęconych zostało funkcjonowaniu Rady Narodowej RP w okresie wojennym (1939–1945). W otwierającym tom tekście autorstwa Jarosława Rabińskiego, mającym charakter syntetycznego ujęcia pierwszego okresu istnienia Rady Narodowej RP, przybliżone zostały okoliczności powołania tego ciała oraz kryteria doboru jego członków. Ponadto autor pokusił się o wskazanie słabości i pozytywów omawianej instytucji. Kolejne artykuły wprowadzają czytelnika w niuanse związane z funkcjonowaniem Rady. Dariusz Fabisz przedstawia wypowiedzi generałów na plenum I Rady Narodowej RP. Biograf generała Lucjana Żeligowskiego zwraca uwagę na związek między aktywnością generalicji w quasi-parlamencie a problematyką wojskową, która zdominowała życie wewnętrzne polskiego uchodźstwa wojennego. Wydaje się, że pełniejsza analiza aktywności generalicji na forum Rady Narodowej RP, którą postuluje Fabisz, jest godna uwagi badaczy dziejów polskiej emigracji. W kolejnym artykule Jacek Piotrowski analizuje stosunek Prezydenta RP na uchodźstwie W. Raczkiewicza do Rady Narodowej. Biograf Raczkiewicza swój artykuł kończy

³ A. Friszke, *Życie polityczne emigracji*, Warszawa 1999; J.K. Danel, *Orędownik niepodległości. Kazimierz Sabbat 1913–1989*, Kraków 2015; D. Górecki, *Polskie naczelne władze państwowe na uchodźstwie w latach 1939–1990*, Warszawa 2002; G. Kulka, *Komisje prawno-ustrojowe Rady Narodowej RP na emigracji w latach 1939–1991*, Warszawa 2009; E. Sołtys, *Parlament na obczyźnie*, Toronto 2006.

konkluzją, że prezydent „odetchnął z ulgą, kiedy pozbył się tego gremium” (s. 68). Warto zwrócić uwagę, że jest to wniosek odmienny od tego, jaki wysnuł w jednym z dalszych artykułów Andrzej Zaćmiński, według którego Racziewicz rozwiązanie Rady Narodowej RP traktował jako chwilowe i wiązał z tym organem duże nadzieje (s. 154). Interesującą kwestią związaną z osobą gen. L. Żeligowskiego była propaganda słowianofilska uprawiana na forum Rady Narodowej RP. Temat ten, jakkolwiek nienowy w historiografii, został omówiony kompleksowo, na bazie archiwaliów krajowych i emigracyjnych, przez Marcelę Gruszczyk i Sylwestra Fertacza. Ważkim zagadnieniem dotyczącym funkcjonowania I i II Rady Narodowej RP była natomiast próba pozyskania — jak się okazało, bezskuteczna — przedstawicieli mniejszości ukraińskiej do członkostwa w Radzie. Zmieniającym się uwarunkowaniom współpracy z Ukraińcami oraz jałowym próbom znalezienia reprezentatywnego przedstawiciela ukraińskiej mniejszości poświęcony został artykuł Romana Wysockiego. Warto zwrócić uwagę, że badacz stosunków polsko-ukraińskich sięgnął także po ukraińskie źródła i opracowania, wciąż jeszcze w niewielkim stopniu eksploatowane przez badaczy dziejów emigracji. Ostatnim z artykułów poświęconych wojennemu okresowi funkcjonowania Rady Narodowej RP jest tekst R. Turkowskiego — pionier badań nad emigracyjnym parlamentaryzmem szczegółowo przeanalizował aktywność emigracyjnych ludowców w pracach Rady.

Drugą część tomu (choć formalnie niewyodrębnioną), poświęconą powojennym dziejom emigracyjnego parlamentaryzmu, otwiera zwięzły, lecz bardzo interesujący tekst Z. Girzyńskiego, dotyczący nieudanej próby włączenia do prac III Rady Narodowej RP przedstawicieli Polonii francuskiej. Historyk z Torunia sygnalizuje w swym artykule ważną, jak dotąd słabo omówioną w literaturze kwestię włączania polonijnych elit do życia politycznego emigracji niepodległościowej. W kolejnym artykule A. Zaćmiński powraca do tematyki wojskowej, analizując znaczenie problematyki wojskowej (w tym działalność Komisji Wojskowej) w pracach III i IV Rady Narodowej RP. Zagadnienie to jest o tyle istotne, że okres 1949–1953 to apogeum zimnej wojny, zaś kwestia przyszłej walki zbrojnej i odbudowy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie pozostawały wyzwaniem, którymi żyła emigracyjna opinia publiczna. Także kolejny artykuł dotyczy prac na forum wskrzeszonej Rady Narodowej RP — Krzysztof Tarka w swym tekście przybliża debatę na temat spraw krajowych w IV Radzie Narodowej RP (1951–1953). Artykuł G. Kulki, poświęcony kryzysowi Sądu Honorowego Rady Rzeczypospolitej Polskiej (nazwa „parlamentu” w okresie rozbicia politycznego emigracji) w 1970 r., to natomiast bardzo szczegółowe studium przypadku, pokazujące emigracyjną praktykę parlamentarną i przykłady jej naruszania.

Kilka kolejnych artykułów koncentruje się na wątkach biograficznych związanych z emigracyjnym parlamentaryzmem. Robert Witalec w tekście poświęconym Franciszkowi Wilkowi charakteryzuje sylwetkę polityka obozu ludowego jako przewodniczącego Rady Narodowej RP w latach 1973–1977, a więc bezpośrednio po zjednoczeniu emigracji. W kolejnym artykule Krzysztof Kania koncentruje się na pracach Rady Narodowej RP w okresie prezydentury Edwarda Raczyńskiego (1979–1986). Autor

skupia się nie tylko na najważniejszych polach działalności, ale przybliża osie podziałów i linie sporów (także personalnych) w emigracyjnym „parlamencie”. Czołowej postaci życia politycznego tego okresu — Prezesowi Rady Ministrów, a następnie Prezydentowi RP Kazimierzowi Sabbatowi — poświęca natomiast swój obszerny artykuł J.K. Danel. Biograf Sabbata postawił sobie za cel syntetyczne ujęcie (siłą rzeczy skrótowe w stosunku do monumentalnej biografii pióra tegoż historyka) stosunku emigracyjnego polityka do parlamentaryzmu w okresie 1949–1986. Inną postacią, która zapisała się w dziejach Rady Narodowej RP, był Zygmunt Lechosław Szadkowski. Zarys biografii tego zasłużonego działacza społecznego i polityka na tle dziejów wojennego uchodźstwa i powojennej emigracji przedstawił w swym tekście Marek Wierzbicki.

Artykuł autorstwa Anny Siwik poświęcony został udziałowi socjalistów w organach przedstawicielskich emigracji. Badaczka dziejów PPS na uchodźstwie skupiła się nie na Radzie Narodowej RP/Radzie Rzeczypospolitej Polskiej, które to ciała socjaliści z PPS kolejno bojkotowali, lecz na Tymczasowej Radzie Jedności Narodowej/Radzie Jedności Narodowej — „parlamencie” Obozu Zjednoczenia z okresu rozbitcia politycznego emigracji (1954–1972). Artykuł autorstwa Tadeusza Wolszy koncentruje się natomiast na tematyce zbrodni katyńskiej w działalności Rady Narodowej RP, zarówno w okresie wojny, jak i po reaktywacji Rady w okresie powojennym.

Z ważnym i frapującym badawczo problemem emigracyjnego legalizmu zmierzył się w przedostatnim (dlaczego nie pierwszym?) tekście tomu Rafał Habielski. Historyk porusza fundamentalną moim zdaniem kwestię rozdzwiku między ideą legalizmu i jego prawną wykładnią a praktyką stosowania. Autor w przekonujący sposób dekonstruuje mit emigracyjnego legalizmu — mit, któremu ulegała nie tylko spora część emigracji (co jest zrozumiałe), ale i niejeden historyk (co już budzi mniejsze zrozumienie).

Interesujący jest artykuł zamykający tom. P. Ziętara przedstawia w nim Radę Narodową RP na tle przedstawicielstw politycznych „narodów ujarzmionych”. Autor porównuje takie kwestie, jak: sposób powstania przedstawicielstw, ich charakter w strukturach emigracji, ich legitymizacja, procedury rekrutacji członków czy wewnętrzne podziały. Porównanie funkcjonowania emigracyjnych przedstawicielstw różnych krajów stanowi istotny i aktualny postulat badawczy.

Z recenzenckiego obowiązku należy odnieść się do dostrzeżonych drobnych błędów i nieścisłości, których trudno uniknąć w tego typu publikacji zbiorowej. W artykule poświęconym idei jedności słowiańskiej M. Gruszczyk i S. Fertacz podają (za D. Fabiszem), że zgon i pogrzeb gen. L. Żeligowskiego zostały odnotowane tylko przez jedną emigracyjną gazetę — „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” (s. 85). To prawda, że emigracyjne czasopisma nie rozpisywały się na temat odejścia zasłużonego w przeszłości, acz kontrowersyjnego w ostatnich latach życia generała, a wiele z nich w ogóle nie odnotowało tego faktu. Warto jednak wspomnieć choćby o opublikowanym we „Lwowie i Wilnie” felietonie *Śmierć* autorstwa Stanisława Mackiewicza, w którym dawny admirał Żeligowskiego gorzko żegnał się z generałem, choć sam miał niecałą dekadę później pójść zbliżoną politycznie drogą. O zgonie

Żeligowskiego napisało też kilka innych czasopism, przeważnie w krótkich notkach (np. „Głos Polski” z Nairobi czy fryburski „Pod Prąd”)⁴.

R. Wysocki w swoim interesującym artykule na temat prób zaangażowania Ukraińców w prace Rady Narodowej RP, pisze o obserwowaniu na przełomie 1939 i 1940 r. mieszkającego w Krakowie Wołodymyra Celewicz (s. 90). Tyle że Celewicz (Celewycz) został aresztowany pod koniec września 1939 r. we Lwowie i w tym okresie znajdował się w sowieckim więzieniu.

J.K. Danel w tekście poświęconym Kazimierzowi Sabbatowi pisze, że przyszły prezydent wstąpił w 1949 r. w szeregi Niezależnej Grupy Społecznej, której członkowie „w tym samym czasie” — dzięki nominacji Prezydenta RP Augusta Zaleskiego — weszli w skład III Rady Narodowej. Owszem, przyszli założyciele NGS zostali powołani przez Zaleskiego w skład Rady, jednak sama NGS ukonstytuowała się jako klub w Radzie Narodowej dopiero na jej trzecim posiedzeniu (s. 248).

R. Habielski pisze w swym artykule o powstałej w 1947 r. Koncentracji Stronnictw Demokratycznych, a następnie o utworzonym trzy lata później Komitecie Narodowo-Demokratycznym. Chodzi oczywiście o Koncentrację Demokratyczną i Polski Narodowy Komitet Demokratyczny (s. 350, 351).

Kilka uwag poświęcić należy kwestiom redakcyjnym. Jakkolwiek chwali się zamysł eleganckiego wyróżnienia cytatów (mniejsza czcionka, lustrzane wcięcie), to niestety znaczna ich część została oznaczona w sposób niewłaściwy. Dotyczy to m.in. artykułu M. Gruszczyk i S. Fertacza, gdzie w kilku miejscach oznaczono jako cytat fragment tekstu niebędący cytatem (np. na stronach: 70, 73, 74–75, 76, 79, 80–81). Dla odmiany — w miejscach, gdzie należałoby cytat wyróżnić, nie zostało to uczynione (np. na s. 84). Chaosu dopełnia — choć to akurat drobiazg — pojedyncze użycie cudzysłowu w wyróżnionym cytacie (s. 56) czy też zgubienie cudzysłowu zamykającego (s. 70). O ile uchybienia te nie mają zasadniczego wpływu na merytoryczną ocenę publikacji, o tyle szczególnej chwały osobom odpowiedzialnym za jej techniczne przygotowanie też nie przynoszą.

Podobnie sprawa się ma z pomyłkami w nazwiskach. Przekręcenie imienia czy litery w nazwisku jest sprawą normalną, jednak wprawne oko korektora nie powinno mieć problemów z wychwyceniem, że na dwóch kolejnych stronach występuje Ignacy Szwarzbardt i Ignacy Szwarzbart (s. 62, 63) — zresztą obie formy zapisu nazwiska znanego działacza syjonistycznego są błędne, a prawidłowa to Ignacy Schwarzbart. Inne lapsusy to: Bogdan Podoski zamiast Bohdan (s. 308), Rafał Gan-Gangonowicz zamiast Gan-Ganowicz (s. 276), Edward Tuczański zamiast Emil (s. 327). Co dziwniejsze, jedna z błędnych wersji nazwiska Schwarzbarta trafiła do indeksu — czyżby nie zrodziło się podejrzenie, że Schwarzbart i Szwarzbardt to jedna i ta sama osoba? Nie jest to jedyny przykład podwójnego występowania w indeksie, bowiem Jerzy Hryniewski to oczywiście emigracyjne nazwisko Mikołaja Dolanowskiego.

⁴ Confer S. Mackiewicz, *Śmierć*, „Lwów i Wilno”, 19 VII 1947, nr 33, s. 1–2; *Zgon zasłużonego generała*, „Pod Prąd”, 20 VII 1947, nr 18, s. 7; *Z karty żałobnej*, „Głos Polski. Tygodnik Uchodźstwa Polskiego w Afryce”, 20 VII 1947, nr 29, s. 3.

Zdarzają się nawet wypadki przekręcania w indeksie imion osób zapisanych prawidłowo w artykułach — z Bruno Bronisława Wankego zrobiono Bogusława (s. 440), zaś z Dmytro Welykanowycza (Дмитро Великанович) uczyniono Dymtro (s. 440). Trochę dziwią tego typu lapsusy w przypadku elegancko wydanej książki Wydawnictwa Adam Marszałek.

Powyższe potknięcia — choć obowiązkiem recenzenta jest je dostrzec — nie wpływają jednak na zasadniczą ocenę publikacji. Jak już wspomniano, jej redaktorzy zastrzeżili we wstępie, że praca nie ma ambicji zaprezentowania całości dorobku Rady Narodowej RP. Trudno zresztą takie zadanie stawiać przed najbardziej nawet wszechstronną publikacją konferencyjną. Wciąż zatem na badaczy zajmujących się historią polityczną powojennej emigracji niepodległościowej czeka wyzwanie w postaci nowej syntezy emigracyjnego parlamentaryzmu, a w jej obrębie takie zagadnienia, jak: 1) ustalenie pełnego składu osobowego emigracyjnych ciał parlamentarnych ze szczególnym uwzględnieniem Rady Narodowej RP/Rady RP oraz analiza społeczno-polityczna elity „parlamentarnej”, 2) analiza działalności mniej znanych instytucji nawiązujących do koncepcji emigracyjnego parlamentaryzmu (jak np. Rada Polskiego Zjednoczenia Narodowego, utworzona w 1972 r.), 3) analiza funkcjonowania mniejszych grup i środowisk politycznych, reprezentowanych w emigracyjnych ciałach quasi-parlamentarnych (np. małe partie pilsudczykowskie, emigracyjni chadecy, środowiska kresowe).

Jakkolwiek recenzowana praca nie stanowi syntetycznego ujęcia stanu badań nad emigracyjnym parlamentaryzmem, należy uznać ją za publikację wartościową. Przede wszystkim wznawia ona naukowy dyskurs nad problematyką emigracyjnego parlamentaryzmu. Autorzy poszczególnych artykułów sygnalizują kierunki przyszłych badań dotyczących parlamentaryzmu czy też życia politycznego uchodźstwa niepodległościowego w ogóle. Publikację można też traktować jako przegląd dotychczasowego stanu badań — w jednych obszarach rozwiniętych w stosunku do pionierskich publikacji E. Duraczyńskiego i R. Turkowskiego, w innych niezmiennie stojących w miejscu. Warto wreszcie zwrócić uwagę na symboliczny aspekt publikacji — wszak składają się na nią materiały z konferencji zorganizowanej z okazji 25-lecia zakończenia działalności Rady Narodowej RP. To może najmniej wymierny, ale z pewnością nie najmniej istotny i godzien podkreślenia aspekt recenzowanej pozycji wydawniczej. Patrząc z tej perspektywy, wypada oczekiwać, że *Depozyt Niepodległości...* stanowić będzie nie zwieńczenie dotychczasowych studiów nad emigracyjnym parlamentaryzmem, lecz wyzwanie i asumpt dla badaczy do rozwinięcia poruszanych wątków i poszukiwań nowych obszarów badawczych tej wciąż interesującej problematyki.

*Paweł Gotowiecki**

* **Dr Paweł Gotowiecki**, Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim, gotowiecki@wsbip.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-0154-7935>

Bibliografia

ŹRÓDŁA

- Mackiewicz S., *Śmierć*, „Lwów i Wilno”, 19 VII 1947, nr 33.
Zgon zasłużonego generała, „Pod Prąd”, 20 VII 1947, nr 18.
Z karty żałobnej, „Głos Polski. Tygodnik Uchodźstwa Polskiego w Afryce”, 20 VII 1947, nr 29.

PIŚMIENNICTWO

- Danel J.K., *Orędownik niepodległości. Kazimierz Sabbat 1913–1989*, Arcana, Kraków 2015.
Duraczyński E., Turkowski R., *O Polsce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997.
Friszke A., *Życie polityczne emigracji*, Biblioteka „Więzi”, Warszawa 1999.
Gotowiecki P., *Rada Narodowa RP — Sejm na wygnaniu czy polityczna reprezentacja Polaków na Zachodzie?*, [w:] *Życie i działalność Prezydenta RP na uchodźstwie Kazimierza Sabbata na tle misji polskiej emigracji niepodległościowej na Zachodzie*, red. P. Gotowiecki, Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości, Ostrowiec Świętokrzyski 2015.
Górecki D., *Polskie naczelne władze państwowe na uchodźstwie w latach 1939–1990*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2002.
Kulka G., *Komisje prawno-ustrojowe Rady Narodowej RP na emigracji w latach 1939–1991*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2009.
Sołtys E., *Parlament na obczyźnie*, Canadian Polish Research Institute, Toronto 2006.
Turkowski R., *Parlamentaryzm polski na uchodźstwie 1945–1972 w okresie rozbitcia emigracji politycznej w Londynie*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001.
Turkowski R., *Parlamentaryzm polski na uchodźstwie 1973–1991 po zjednoczeniu emigracji polskiej w Londynie*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2002.